

ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНОГО УМІННЯ ЧИТАННЯ З РОЗУМІННЯМ ЗАСОБАМИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ

Марущак Олександра Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри початкової освіти та культури фахової мови,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Маркевич Карина Валентинівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Вступ. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується глибокими трансформаційними процесами, закладеними реформою «Нова українська школа». У світі, де обсяг інформації подвоюється щороку, пріоритетом стає не просто накопичення знань, а формування наскрізних умінь, які є універсальними для будь-якої діяльності. Серед них фундаментальне місце посідає читання з розумінням. Це вміння є базою для опанування всіх шкільних предметів та критично важливим для успішної соціалізації дитини в інформаційному суспільстві. Проблема формування усвідомленого читання набуває особливої гостроти у початковій школі. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку когнітивних процесів: пам'яті, уваги та мислення. Проте, як свідчать дослідження та педагогічна практика, сучасні учні часто стикаються з труднощами при переході від механічного декодування тексту до глибокого розуміння його змісту.

Питання формування наскрізного умінь читання з розумінням в Україні досліджували як науковці у галузі початкової та мовно-літературної освіти, так і методисти Нової української школи (Л. Гриневич, О. Ліннік, О. Слижук, О. Павлик, В. Пушко та ін.). Також проблему читання з розумінням, читацької грамотності та розвитку компетентного читача у своїх працях досліджували О. Савченко, Н. Скрипченко, Т. Котик, М. Вашуленко, О. Хорошковська та ін. Про серйозність цієї проблеми свідчать дані загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти 2024 року, проведеного Українським

центром оцінювання якості освіти (УЦОЯО). Зокрема, 17,7% випускників початкової школи 2024 року не змогли подолати базового рівня читацької компетентності. Окрім статистики, ця проблема має психологічні та соціальні наслідки. Діти, які не вміють читати з розумінням, часто втрачають мотивацію, уникають читання та мають складнощі з участю в обговореннях.

Одним із найефективніших шляхів подолання цих труднощів стає використання засобів візуалізації (питання її застосування досліджували І. Ліпчевська, О. Малихін, Т. Качак, О. Борзик, Н. Ляцова та ін). Враховуючи природу мислення молодших школярів, візуальні опори дозволяють структурувати інформацію, «опредметнювати» абстрактні поняття та активізувати пізнавальний інтерес.

Ціль роботи – розкрити методичні засади використання засобів візуалізації для формування наскрізного вміння читання з розумінням у дітей молодшого шкільного віку.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети використано теоретичні методи (аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з теми дослідження, узагальнення, систематизація) та емпіричні (спостереження за навчальним процесом; систематизація та узагальнення педагогічного досвіду щодо впровадження методів візуалізації; аналіз підручників; тестування; аналіз даних; метод проєктування вправ).

Результати та обговорення. Сьогодні заклад освіти перестає бути лише джерелом знань. Головним завданням постає підготовка учня до життя в суспільстві, яке постійно змінюється. Саме тому на перший план виходять наскрізні вміння, що є універсальними та основоположними для будь-якої діяльності. Сучасна школа робить акцент на ключових компетентностях і наскрізних вміннях, тобто таких, які діти засвоять та будуть активно застосовувати в подальшому житті. Так, Державні стандарти початкової освіти 2018 р. та 2025 р. чітко окреслюють перелік наскрізних умінь, що мають бути сформовані у дитини незалежно від навчального предмета. Вони формуються на всіх інтегрованих курсах та предметах і є спільними для всіх ключових

компетентностей. Першим та одним із центральних з переліку наскрізних умінь є **читання з розумінням**. Це одне з базових умінь кожної дитини, на якому ґрунтується вся навчальна діяльність. У світі, перенасиченому інформацією, здатність дитини сприймати та усвідомлювати прочитане, виділяти головне, розуміти підтекст і взаємозв'язки є ключовою.

У Державному стандарті базової середньої освіти «читання з розумінням» визначається як здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання і усвідомлення прочитаного, розуміння інформації, записаної (переданої) у різний спосіб або відтвореної технічними пристроями, що охоплює, зокрема, уміння виявляти приховану і очевидну інформацію, висловлювати припущення, доводити надійність аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами та цитатами з тексту, висловлювати ідеї, пов'язані з розумінням тексту після його аналізу і добору контраргументів [1].

Структурно це вміння охоплює технічну основу (правильність, спосіб, побіжність читання) та змістовий компонент (усвідомленість, виразність), які перебувають у взаємозв'язку. Сучасні освітні підходи акцентують на переході від репродуктивного до стратегіального читання, що передбачає формування в учнів умінь прогнозувати, аналізувати й інтерпретувати текст. Таким чином, читання з розумінням виступає ключовою основою формування самостійного, свідомого читача та цілісної читацької компетентності.

Процес усвідомлення тексту вимагає від учня значних зусиль для запам'ятовування послідовності отриманої інформації, її деталей. Для того, щоб допомогти дитині структурувати інформацію, рекомендують використовувати *методи візуалізації*, за допомогою яких дитина графічно зображує або ілюструє структуру своїх знань. У науковій літературі **візуалізація** визначається як «одержання (подання) видимого зображення яких-небудь предметів, явищ, процесів, недоступних для безпосереднього спостереження» [3]. У контексті формування наскрізного вміння читання це означає, що ми допомагаємо дитині винести назовні її внутрішнє розуміння тексту, яке без спеціальних засобів залишається прихованим.

Візуалізація в освітньому процесі початкової школи є важливим інструментом, який забезпечує розвиток наскрізного уміння читання з розумінням молодших школярів. Використання різноманітних засобів візуалізації – ілюстрацій, інфографіки, ментальних карт, коміксів, схем і прийомів критичного мислення, зокрема «фішбоун», сприяє глибшому розумінню тексту, розвитку пам'яті, уваги, уяви й логічного мислення учнів. Завдяки опорі на наочно-образне мислення дитини візуалізація допомагає структурувати інформацію, знижує когнітивне навантаження та підвищує мотивацію до читання й навчальної діяльності загалом. Разом із тим ефективність використання візуалізації залежить від педагогічно виваженого підходу вчителя. Надмірне захоплення яскравими образами може призводити до поверхневого сприйняття тексту та зменшення розвитку уяви й абстрактного мислення учнів. Тому важливо зберігати баланс між наочністю та безпосередньою роботою з текстом, використовуючи візуальні засоби як допоміжний інструмент для осмислення змісту, а не як заміну процесу читання.

Наше дослідження передбачало розробку комплексу вправ, спрямованого на поступове формування читацьких умінь: від початкового ознайомлення з текстом до його глибшого розуміння, тлумачення та використання отриманої інформації, які б використовували візуалізацію. Основою для добору візуалізацій слугував матеріал підручника для 2 класу «Українська мова та читання» О. Савченко [2].

Для першої розробки з комплексу вправ було використано казку «Зайчик та Вовчик» Ю. Ярмиша. Відповідно до її змісту пропонується дидактична вправа «Екран комп'ютера». Мета: формування вміння

детально аналізувати фактичний зміст тексту та розвиток творчої уяви через

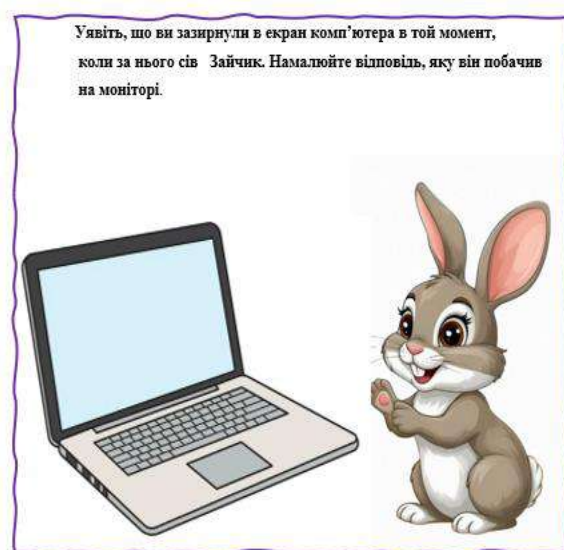

Рис. 1. Візуалізація до казки Юрія Ярмиша «Зайчик та Вовчик»

візуалізацію прихованих деталей сюжету. Учням роздається роздрукований шаблон-заготовка із зображенням монітора комп'ютера, кольорові олівці чи фломастери. Оскільки в казці лісові герої користуються сучасними гаджетами, учням пропонується стати дизайнерами інтерфейсу для Зайчика. Виконуючи вправу, учні малюють «відповідь» головного героя. На моніторі має з'явитися інформація, яка спантеличила Вовчика: наприклад, радар, що показує найменшу кількість вовків у лісі. Тобто тут активно задіюється фантазія, мислення та реалізується можливість проявити свою креативність і творчість (рис. 1).

Розглянемо й інші тексти, зокрема українську народну казку «Кіт і Пес». З метою її аналізу пропонуємо використано метод «фішбоун», який допомагає наочно показати причинно-наслідкові зв'язки у творі. Структура аналізу: голова (проблема): Чому Кіт втратив апетит і сон, а Пес – ні?; верхні кісточки (причини): активна праця Пса проти бездіяльності Кота; нижні кісточки (факти): цитати про роботу в полі («гасав луками») та життя в надмірному комфорті («живу в теплі»); хвіст (висновок): тільки чесна праця забезпечує повноцінний відпочинок (мораль твору). Така візуалізація допомагає учням аналізувати текст, встановлювати логічні зв'язки між подіями та робити висновки. Окрім того, метод «фішбоун» сприяє розвитку критичного мислення та пізнавальної активності молодших школярів.

Наступним розглянемо метод *коміксу* як інструмент візуалізації оповідання «Покинуте кошеня». Вибір цієї технології зумовлений її здатністю фрагментувати сюжет на ключові емоційні вузли, що дозволяє детально проаналізувати зміну настрою

Рис. 2. Візуалізація-комікс до казки «Покинуте кошеня»

та поведінку героїв через візуальні образи та лаконічні діалоги. Візуалізація оповідання у формі коміксу складається з чотирьох послідовних кадрів, що відображають емоційну динаміку твору. Перший кадр демонструє зав'язку: маленьке сіре кошеня залишається на дорозі на самоті, відчуваючи сум за домівкою та матусею. Другий кадр ілюструє соціальний аспект – байдужість оточуючих: люди проходять повз, обмежуючись лише словами жалю або сміхом, не надаючи реальної допомоги. Третій кадр передає загострення почуття страху: з настанням вечора кошеня, залишене напризволяще, ховається під кущем і тремтить від холоду та самотності. Четвертий кадр є розв'язкою, де домінує тема дієвого милосердя: дівчинка Наталочка без зайвих слів забирає тварину додому, що символізує порятунок і затишок (рис.2). Комікс дозволяє реалізувати принцип наочності та допомагає краще запам'ятати послідовність подій завдяки візуальним опорам.

Окрім наведених прикладів текстів, підручник для 2 класу подає в простій і зрозумілій формі деякі поняття, що стосуються економіки нашої держави та описані в тексті під назвою: **«Чому грошей не може бути скільки завгодно?»**. Для пояснення терміну «інфляція» та відповідного текстового супроводу використаємо метод **інфографіки**. Візуалізація «Терези інфляції» (рис. 3)

Рис. 3. Інфографіка «Терези інфляції»

допомагає доступно пояснити поняття інфляції через модель рівноваги між кількістю грошей і товарів. Ліва шалька терезів символізує грошову масу, а права – товари та послуги. На одній шальці ваг – гроші (папірці); на другій шальці – товари (наприклад, хліб). Коли між ними зберігається баланс, ціни залишаються стабільними. Якщо ж кількість грошей штучно збільшується без збільшення товарів, виникає інфляція – гроші знецінюються, а ціни зростають. Така інфографіка допомагає учням зрозуміти, що справжнє багатство країни залежить не від кількості надрукованих грошей, а від обсягу вироблених благ.

Для тексту **«Поклоніння вогню»** найкраще, на нашу думку, підійде метод

ментальної карти або *кластера*. Оскільки в ньому згадується багато різних культур (греки, єгиптяни, слов'яни) і природних стихій, така візуалізація допоможе систематизувати знання про вірування давніх людей. У центрі карти зображується Вогонь або Сонце, як головний символ життя та захисту.

Рис. 4. Ментальна карта до тексту «Поклоніння вогню»

(культури)»: у єгиптян – це бог Сонця Ра як головний бог, у греків – Прометей, герой, що приніс людям вогонь, у слов'ян–Перун, бог грому, дощу та блискавки. Третя гілка – «символи та ритуали»: сюди належать жертвоприношення, обожнювання та надання вогню священного статусу, а також обов'язок його збереження як життєво важливої сили (див. рис. 4).

До тексту В. Чухліба «*Чи далеко до осені?*» пропонуємо використати метод скрайбінгу «Пори року», який допомагає передати зміну подій і природних процесів через послідовні образи.

У центрі композиції можемо зобразити старий в'яз із великим гніздом як головну точку сюжету. Далі додаємо динамічні елементи: діти, що танцюють під деревом, та «хмаринки-питання» з фразою «До осені далеко?». Сюжет відображає розвиток лелеченят – від перебування в

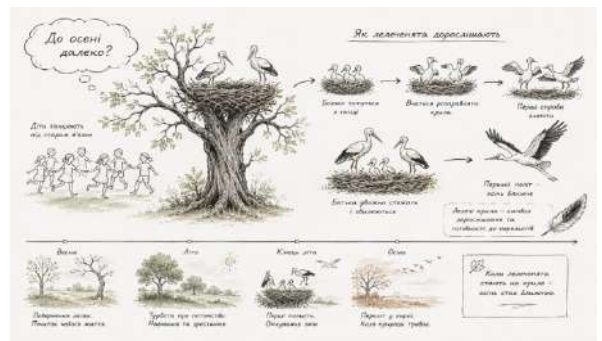

Рис. 5. Скрайбінг до тексту «Чи далеко до осені?»

гнізді до перших спроб польоту під наглядом батьків. Символом дорослішання виступають крила лелек, що означають наближення осені (рис. 5). Такий скрайбінг дозволяє наочно показати плин часу та зв'язок між природними змінами і подіями твору, розвиваючи вміння спостерігати й прогнозувати розвиток явищ.

Для української *народної казки «Вовк та собака»* у якості візуалізації найкраще підійде *метод «Кола Венна»*. Цей інструмент ідеально демонструє перетин двох різних життєвих філософій через порівняння головних героїв. Метод «Кола Венна» використовується для візуалізації протиставлення понять у казці та аналізу вибору героїв. Ліве коло (Вовк – воля): свобода, незалежність, життя в природі, але постійний ризик і голод. Праве коло (Собака – ситість): їжа й дім, але залежність від господаря та обмеження свободи. Зона перетину: обидва належать до псових, мають базові потреби в їжі та безпеці. Метод дозволяє наочно показати головну ідею казки – вибір між свободою і комфортом. Це допомагає учням краще зрозуміти мораль твору та осмислити поняття «ціна волі».

Розроблений комплекс вправ засвідчує потенціал засобів візуалізації у формуванні наскрізного вміння читання з розумінням у молодших школярів. Використання різноманітних візуальних технологій – коміксів, ментальних карт, інфографіки, сторібордів, скрайбінгу, «хмари слів», методу «Фішбоун», часової стрічки та кіл Венна – забезпечує не лише краще сприйняття й осмислення текстової інформації, а й сприяє розвитку критичного мислення, уяви, вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати вчинки героїв і формулювати висновки. Запропоновані вправи відповідають віковим особливостям учнів 2 класу, враховують специфіку сучасного інформаційного середовища та потребу дітей у візуальному способі подання інформації. Візуалізація допомагає зробити процес читання емоційно насиченим, доступним і цікавим, що позитивно впливає на навчальну мотивацію та читацьку активність школярів. Водночас поєднання тексту з графічними образами сприяє формуванню цілісного розуміння змісту твору, розвитку

асоціативного мислення та кращому запам'ятовуванню прочитаного.

Висновки. Отримані у ході дослідження результати дали змогу обґрунтувати доцільність використання засобів візуалізації як ефективного напрямку формування читацької компетентності молодших школярів. Розроблений комплекс вправ, забезпечує активне залучення учнів до роботи з текстом, сприяє розвитку уміння аналізувати зміст, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, інтерпретувати прочитане та формулювати власні висновки. Тож систематичне використання засобів візуалізації на уроках мовно-літературної освітньої галузі позитивно впливає на формування наскрізного вміння читання з розумінням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення 27.02.2026).
2. Савченко О. Я. Українська мова та читання : підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти : у 2 ч. Київ : УОБЦ «Оріон», 2019.
3. Тлумачний словник української мови. URL : <https://slovnuk.ua/> (дата звернення: 02.05.2026).